

Türkiye’de Kadının Siyasal Temsil Sorunu Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Problem of Women's Political Representation in Turkey

Nigar DEĞİRMENÇİ

Özet

Çalışma, siyasal temsil olgusun çok boyutlu bir olgu olduğundan hareketle kadının siyasette ideal bir temsilinin koşullarının önündeki sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel engelleri araştırmaya odaklanmıştır. Konuyu incelerken Asli ve Açıklayıcı temsil il Tokenizm, Sembolik Temsil, Çifte-Açmaz olguları, Cinsiyete Dayalı Nitelikler Açığı, Kritik Kitle Teorisi ve Kesişimsellik Teorisi çerçevelerinden yararlanılmıştır. Bu amaçla, 24. Dönem 60 kadın milletvekili ile anket formu yardımıyla mülakat tekniği uygulanarak görüşmeler yapılmıştır. Veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonunda siyasette kadınların katılımının sürekli gündemde olduğu bir dönemde, aday olmanın ve hatta milletvekili olmanın aslında kadınların siyasete aktif katılım sorunun çözülmesi anlamına gelmediği görülmüştür. Ancak elbette ki öncelikle, “vitrin süsü” olmaktan öteye geçebilmeleri için öncelikle kadınların siyasal temsil oranlarının kritik eşiği geçmesi gerekmektedir. Ayrıca kadın vekiller, ataerkil kamusal alan kodları kadar yasama organının etkin ve verimli işleyişinin önündeki engellerden de etkilenerek yeterli Asli katılımında bulunamamaktadır. Bu noktada sosyo-kültürel ve siyasal hayatın “kadın” algısının “liderlik” algısıyla uyumlandırıran bir dönüşüme ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacın özellikle muhafazakar çevrelerde daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak hem nicel hem nitel alan araştırmalarıyla desteklenmiş bütüncül yaklaşımların yanı sıra, bu çalışmada ortaya konmuş olan problemlerin sebep ve saiklerini irdeleyen Sosyal Olarak Arzu Edilir Yanıt Verme olgusunu da hesaba katan derinlemesine odaklanmış çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın ve temsil, TBMM, Kota, Siyasal Temsil

A Study on the Problem of Women's Political Representation in Turkey

Abstract

Since the phenomenon of political representation is multidimensional, the study focuses on investigating the socio-economic, political, and cultural barriers in front of the conditions for an ideal representation of women in politics. While examining the subject, the frameworks of Substantive and Descriptive representation, Tokenism, Symbolic Representation Double-bind Phenomenon, Gender-Based Attributes Gap, Critical Mass Theory, and Intersectionality Theory were used. For this purpose, interviews were conducted with 60 female MPs of the 24th Term by applying the interview technique with the help of a questionnaire. The data were analysed with the help of the SPSS program. At the end of the study, it has been seen that in a period when women's participation in politics is constantly on the agenda, being a candidate or even being a member of parliament does not actually mean solving the problem of active participation of women in politics. However, of course, first, the political representation of women must pass the critical threshold for them to go beyond being "window-dressing". In addition, female deputies cannot participate sufficiently, being affected by the obstacles in front of the effective and efficient functioning of the legislature as well as the patriarchal public sphere codes. At this point, it is understood that there is a need for a transformation that harmonizes the perception of "woman" in socio-cultural and political life with the perception of "leadership", and this need is significantly stronger in conservative circles. From this point of view, it has been understood that in addition to holistic

approaches supported by both quantitative and qualitative field studies, there is a need for deeply focused studies that consider the phenomenon of Socially Desirable Responding, which examines the causes and motives of the problems revealed in this study.

Since political representation is a multidimensional phenomenon, the study focuses on investigating the socio-economic, political, and cultural barriers in front of the conditions for an ideal representation of women in politics. While examining the subject, Substantive and Descriptive representation, Double-bind Phenomenon and Critical Mass Theory frameworks were used. For this purpose. Interviews were conducted with 65 female deputies of the 24th Term by applying the interview technique with the help of a questionnaire. The data were analysed with the help of SPSS program. At the end of the study, it has been seen that in a period when women's participation in politics is constantly on the agenda, being a candidate or even being a member of parliament does not actually mean solving the problem of active participation of women in politics. From this point of view, it has been understood that there is a need for in-depth studies focused on the problems revealed in this study, as well as holistic approaches supported by both quantitative and qualitative field studies.

Keywords: Women and Representation, Parliament, Quota, Political Representation

Atıf için (how to cite):

Değirmenci, N., (2022). Türkiye’de Kadının Siyasal Temsil Sorunu Üzerine Bir İnceleme, Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2022;2(2), 409-430.

1.GİRİŞ

Demokrasinin başlangıç unsuru siyasal katılımdır ve oy verme davranışı siyaset bilimciler açısından her ne kadar katılımın en düşük düzeyini ifade etse de temsili demokrasilerin önkoşulu olarak önemini korumaya devam eder. Günümüz demokratik devletlerinde genel ve eşit oy, siyasal pozisyonlara adaylık gibi asgari haklar artık bir mücadele alanı değildir, zira bu hakkın kullanılması üzerindeki cinsiyet, ırk gibi yasal sınırlamalar kaldırılmıştır. Ancak günümüzdeki demokratik devletlerdeki sorun, daha çok bu hakkın etkin kullanımı ve işlevselliği ile ilgilidir. Bu çalışmanın problemi de kadınlar özelinde bu hakkın¹ bir asra yaklaşan tarihi geçmişine rağmen Türkiye’de etkin ve işlevsel kullanımının halen tam olarak ortaya çıkmamış olmasıdır. Böylece çalışmanın temel amacı da Türkiye’de kadınların siyasal temsillerinin nicel ve nitel etkin kullanımlarının önündeki sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel engelleri araştıran betimleyici bir çalışma ortaya koymak şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın sorusu, bahsi geçen engellerin neler olduğu ve bunların, kadınların siyasal temsil olgusunu nasıl etkilediği şeklinde geliştirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür İncelemesi

Kadın bedenlerinin, fikirlerinin ve cinsiyete dayalı farklılaşan deneyimlerine bağlı bakış açılarının ideal temsili ve temsili olmaması şeklindeki iki kutbu arasında bir tür “temsil dereceleri” alanı vardır. Bu

¹ Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınların seçme ve seçilme hakkı kronolojisi şu şekildedir:

3 Nisan 1930 Tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile yerel seçimlerine katılma;

26 Ekim 1933 Tarih ve 2329 sayılı Kanun ile 18 Mart 1924 tarihli ve 442 Sayılı Köy Kanununun 20. Maddesinde yapılan değişiklik yoluyla köy muhtar ve heyetlerine seçilme hakkı

5 Aralık 1934 Tarih ve 2598 Sayılı Kanun ile İntihab-ı Mebusan Kanununda (Zükûr) kaydının kaldırılarak yerine kadın, erkek ifadelerinin konulmasıyla yapılan değişiklik;

5 Aralık 1934 Tarih ve 2599 Sayılı Kanun ile 20 Nisan 1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun (Anayasa) 10 ve 11. Maddelerinde yapılan değişiklik yoluyla milletvekili seçme ve seçilme hakkı.

spektrum², cinsiyetin biçimsel (*formal*), betimleyici/açıklayıcı (*descriptive*) ve asli (*substantive*) temsil boyutlarını içerir (Celis, 2008, s. 83). Yine demokratik devlet bağlamı içinde Birinci Dalga Feminizmle aşılması gereken biçimsel temsil sorununu bir kenara bırakırsak, kadınların ideal temsiline diğer iki boyutuna odaklanmak gerektiği anlaşılıyor. Bunlardan betimleyici temsil (*descriptive representation*), siyasal kurumların toplumun temel sosyal özelliklerini yansıtmaya çalışması gerektiği fikrine (Campbell & Childs, 2008, s. 93) dayanır. Örneğin mecliste, nüfusun kadın/erkek oranına denk bir oranla kadın vekil ve erkek vekilin seçilmesi mükemmel bir betimleyici temsil oluşturur. İdeal temsiline diğer boyutu olan Asli Temsil (*substantive representation*) olgusuna dayanan argümanlar, kadın temsilcilerinin hiç olmadığı veya eksik temsil edildiği siyasal kurumlarda kadınların kaygılarının ve bakış açılarının da kusurlu bir biçimde ele alınacağını savunur (Childs & Krook, 2006, s. 3). Bu sebeple Asli Temsil olgusu, kadın temsilcilerin, kendilerini seçtiğine inanılan yine kadın seçmenler için harekete geçeceğine ve onlar için çalışacağına dair bir iddiaya dayanır ancak tabii ki bunun bir garantisi yoktur. (Childs S. , 2008, s. 94) Zira Asli Temsil'in gerçekleşebilmesi için en azından belli bir düzeyin üzerine çıkılması gerektiğine inanılmaktadır. Bu bakış açısını ifade eden Kritik Kitle Teorisi' (*Critical Mass Theory*), Dahlerup (1988, s. 276) tarafından geliştirilmiş olup kadınların yine kadınlar adına harekete geçmesi için (asli temsil için), meclisteki kadın temsil oranının (betimleyici temsiline) belli bir oranın (%30) üzerine çıkması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle bu teori, betimleyici ve asli temsil arasındaki doğru orantılı bir ilişkinin ortaya çıkmasını, siyasal bir kurumda mevcut olan kadınların belirli bir oranına bağlı kılar (Childs & Krook, 2006, s. 109). Ancak o noktadan sonra kadın vekillerin yine kadınlar için çözümler geliştirebileceği varsayılmaktadır. Nitekim, kadın bakanların ve milletvekillerinin varlığı "*kadınları göreve aday olmaya teşvik etmede, siyasi ilgilerini ifade etmede, siyasi tartışmalara katılmada ve siyasi faaliyetlere katılmada rol model olarak hareket ettiklerini göstermektedir*" (Banaszak, 2017, s. 156) Bu bağlamda Türkiye'nin henüz yüzde yirmilere ulaşmadığı düşünülürse Asli Temsil ile ilgili olarak daha çok çaba sarf etmesi gerektiği kolayca anlaşılabilir.

Literatürde kadınların siyasal temsillerinin önünde engel oluşturan birtakım olgular sıklıkla inceleme konusu olmuştur. Söz konusu bu olguların bazılarını, çalışmada ortaya çıkan sonuçları incelemede kullanılacak olması sebebiyle kısaca açıklamak gerekmektedir. Bu olgulardan biri tokenizmdir. Orantısız -örneğin cinsiyet kategorisi bağlamında kadın ve erkeklerin meclisteki oranları gibi- dağılmış bir sosyal grupta "*kategorilerinin temsilcileri, bireylerden ziyade semboller olarak ele alınmaları*" durumunda bu kategoride yer alan sözde temsilciler *Token* olarak adlandırılmaktadır. Çarpık olarak adlandırılan bu grupların kategorik dağılımın orantısızlığı 85:15 gibi bir farka kadar (Kanter, 1977b, s. 966) çıkabilmektedir. Dolayısıyla tokenizm, çarpık gruplarda kategorik olarak az olanların, var olduklarını göstermek, eşitlik görüntüsü yaratmak amacıyla gerçekleştirilen bir tür "sözde dahil etme" eylemidir. Ancak Kanter'in (1977a, s. 41) de belirttiği gibi "*tokenizmin dinamikleri -sınırlı sayıda kadının etkileri- 'erkeklerin dünyasına' giren kadınları dezavantajlı bir konuma getirmektedir.*" Bu bağlamda, kadının siyaset pratiği söz konusu olduğunda en büyük problem, kadının yeterli sayısal temsili kadar siyasal hayatta etkin rol alamaması olarak görülmektedir. Bu problem tokenizmle yakından ilişkili bir başka kavram olan sembolik temsil (*symbolic representation*) kavramıyla karşılanmaktadır. Burada kastedilen sembolik temsil Pitkinci (1972) anlamında yani temsil eden ve edilen anlamında sembollerin temsiliyle ortaya çıkan bir sembolik temsil değil de Mazurcu anlamında yani, vitrin için göstermelik (*window-dressing politics*) temsili anlamında kullanılmaktadır. Nitekim bu şekilde düşünüldüğünde amaç imajı kurtarmaktır

² Bu spektrumun 12 farklı örnek olayda incelendiği ayrıntılı bir şeması için bkz. (Celis, 2008, s. 83-84)

problem çözmeye yönelik politikalar geliştirmek değil (Mazur, 1996, s. 2). Sonuç olarak sembolik temsil, tokenizmin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan Türkiye'deki vekillerin işlevselliği ve etkinliği problemi parlamentonun geneli için geçerlidir. Üstelik politika yapma sürecine parlamentoların katkısı dolaylıdır (Judge, 1998, s. 136) ve bu durum Türkiye'deki siyasal sistemde ve meclis tüzüğünde yapılan değişikliklerle daha da sınırlı hale gelmiştir. Ancak bu problem (ataerkil lider sultası, meclis iç tüzüğü, parti disiplini vb.) çeşitli sebeplerle kadınlar için daha köklü ve yaygındır. Kimberlé Crenshaw'ın 1989 tarihli (*Intersectionality*) Kesişimsellik Teorisinden bakarsak, kadın vekiller hem sıradan vekil oldukları için hem de kadın oldukları için çifte ayrımcılığa uğramaktadır. Bu kesitlere etnik köken (Kürt/Alevi), yaşlı olmak, genç olmak, bekar veya boşanmış olmak, muhalefetten olmak gibi diğer kesitler de eklendiğinde kadın vekilin Asli Temsili bir ütopyaya dönüşme potansiyeli taşır.

Çalışmada kullanılacak bir diğer olgu, Bauer'in (2020) "Cinsiyete Dayalı Nitelikler Açığı" (*Gendered Qualifications Gap*) adını verdiği bir sorundur. Buna göre seçmenler, kadınların, erkeklere göre daha fazla yetenekli ve daha nitelikli olmalarını beklemektedir. Çalışmanın verilerine bakarak bu sorunun TBMM vekilleri açısından da bir engel teşkil edip etmediği üzerinde durulacaktır. Costa (2021, s. 19) kadın siyasetçilerden beklenen standartların erkeklere göre daha yüksek olmasını *double bind* (çifte-açmaz)³ adı verilen olguyla açıklamaktadır. Teele vd.lerinin (2018, s. 529) belirttiği gibi "*liderlerde değer verilen özellikler -cinsiyetleri ne olursa olsun- bazı insanlar için diğer insanlardan daha büyük yükler yaratabilir*" ve bu yükler kadınlar açısından farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Buna göre kadınlar bir yandan toplumun gözündeki "kadınlık" kriterlerini karşılamaya çalışırken liderliğe uygunluğu tartışmalı hale gelir, diğer yandan da liderlik özellikleri gösterdiğinde ise bu sefer toplumun gözünde "yeterince kadın" görünmeyecektir. Hatta bu özellikleri gösteren kadınlar çoğu kez parti liderlerince de tehdit olarak algılanıp önemli pozisyonlardan uzak tutulmaya çalışılırlar.

Öte yandan yukarıda bahsi geçen kritik kitle oranı olan yüzde otuzluk dilimi aşmak hiç de kolay değildir. Örneğin Parlamenta Kadın İndeksinde (*Female in Parliament Index*) 190 ülkeden⁴ sadece 50'sinin kritik oranı aştığı görülmektedir. Childs vd.leri (2005, s. 94) sosyo-ekonomik, kültürel ve politik belirleyicilerin, belirli bir yasama organına seçilen kadın sayısını açıklamak için farklı şekillerde birleştiğini belirtirken, "*büyük ölçüde farklı ekonomik, sosyal ve politik yapılar ve kültürler ile benzer sayıda kadın temsilcinin yanı sıra benzer ekonomik, sosyal ve politik yapılara ve kültüre ve çok farklı sayıda kadın temsilciye sahip ülkeleri*" ortaya koyduklarını ifade ederek durumun çok boyutluluğunun altını çizmektedirler. Örneğin aynı indekste Türkiye %17 ile 119. sıradadır (Inter Parliamentary Union, 2018) ve Türkiye'nin bu indekste geri kalmışlığının pek çok sebebi bulunur. Bu çalışmanın temel sorunu bu sebepleri ortaya koymak olmadığı için bu konuda ayrıntılı bir analize gidilmeyecektir. Ancak tarihsel bazda ön koşulların günümüzde de etkileri sürdüğü için önemli olduğu düşünülen unsurlara genel hatlarıyla değinmek gerekir. Bir sonraki başlık bu konuya odaklanmaktadır.

³ Double-bind (çifte-açmaz) kavramı ilk kez 1956 yılında şizofreni üzerine yapılan bir çalışmada bireyin ne yaparsa yapsın "kazanmadığı" bir durumu açıklamak için kullanılmıştır. Buna yol açan ise o bireyin birbiriyle çelişen beklentilerdir ve bu beklentilerin çelişmesinin imkansızlığına dair bir algı netliği de bulunmamaktadır. Dolayısıyla birey beklentileri karşılamaya çalışırken kendini gerçeklerini netleştiremediği bir açmazda bulmaktadır. (Bateson, Jackson, Haky, & Weakland, 1956)

⁴ 1918 ve 1924'de biçimsel temsil için gerekli yasal düzenlemeleri yapan Britanya (Westminster, Avam Kamarası) bile, bu hakların elde edilmesinin üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen söz konusu listede %32 ile 39. sıradadır.

3. Türkiye’de Kadının Siyasal Temsili: Tarihsel Arka Plan

Türkiye’de kadınların temsil tarzlarının kapsamı ve niteliğinin kör total gelişimi konusunda en etkili unsurlardan biri, feminizmin kendi başına giriştiği mücadelenin tüm toplum tabanına yayılıp, benimsenip, örgütlenmesine fırsat vermeden müdahale eden -Tekeli’nin (1995, s. 30) “devlet feminizmi”⁵ dediği- devlet tarafından araçsallaştırılmış feminizmdir. Bu feminizmle, devlet, bir yandan kadınlara –önceki şartlarla kıyaslandığında son derece ilerletilmiş düzeyde- eşit yurttaşlık hakları tanıyıp buna uygun hukuksal düzenlemeler yapmış diğer yandan bu eşitlik bilincinin yayılıp benimsenmesinin gerekli örgütlenmesinin yollarını kapatmıştır. Nihayetinde erken Cumhuriyet döneminde ekilen feminist tohumlar toplumda karşılığını bulamadan kuruyup cılız bir sese dönüşmüştür. Bu süreçte aslında feminist tohumların asıl sahipleri Nezihe Muhiddin gibi kadınların isimleri de unutulup gitmiştir. Bu dönemde kadının kamusal alana dâhil edilmesi kadınlar için kadınlar adına yapılan bir girişimden çok devletin Batılılaşma projesinin bir alt uygulama alanı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu süreç kemikleşmiş ataerkil yapıya herhangi bir biçimde zarar vermeyecek düzeyde uygulanacak seçme ve seçilme hakkı ile tanımlanmıştır. Örneğin Türkiye Kadınlar Birliği (TKB) ilk olarak CHP’den de önce bir siyasal parti statüsünde kurulma talebinde bulunmuştur. Nezihe Muhiddin başkanlığındaki bu örgüte -kadınların siyasal hakları olmadığı gerekçesiyle- sadece dernek olma statüsü verilmiştir. 7 Şubat 1924’te kurulan derneğin 1927’deki kongresinde, Nizamnamesinin 2. maddesine siyasal haklar için mücadele etme amacı belirtiliyordu. Hatta Sançar’a göre (2014, s. 166) bu kongreden çok önce “TKB’nin ve birçok aydın kadın ve erkeğin talebi, imza kampanyaları, gazete yazıları, anketler, vb. etkinliklere rağmen 1924 Anayasası kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermeyerek Cumhuriyet’in ‘kadın devrimi’nin sınırlı bir ‘medeni haklar devrimi’ olduğunu” göstermektedir. Ancak kısa bir süre içinde Nezihe Muhiddin’in gözden düşürüldüğü, onun yerine “hükümetle davrandığı belli olan” (Zihnioğlu, 2003, s. 243) Latife Bekir’in TKB başkanlığına getirildiği⁶, 1930 ve 1934’teki biçimsel temsil şartlarının sağlanmasından sonra ise 1935’te Türk kadının siyasal haklar mücadelesine gerek kalmadığı gerekçesiyle derneğin kapatıldığı görülmektedir. Tekeli (1995, s. 31) bu durumun, feminist mücadelenin tabana yayılmasına engel olduğunu belirtir. Bu bağlamda Kemalist ideoloji ataerkillikle bir tür sözleşme içinde, kadına medeni ve sosyal haklar verilmesi yönünde ona “tavizler verdirirken” diğer taraftan “aile reisliği”nin tanınması (Zihnioğlu, 2003, s. 223) gibi yasal düzenlemelerle bu kültürü pekiştirmeye devam etmiştir. Sınırları önceden çizilmiş alanlarda sınırlı sayıda kadına kamusal alanda yer veren bu süreç ihtiyaç sona erdiğinde kadını- toplumun genelinde benimsenmiş özgün bir liderlik tarzı geliştiremeden- tekrar özel alana geri göndermiştir. Nitekim Os’un (2005, s. 460) “aile feminizmi” (*family feminism*) olarak tanımladığı bu olgunun hedefi, kadınların ataerkil yapı içerisindeki durumlarını iyileştirmekle sınırlıydı. Bu “git-gel”ler, kadınlığın siyasal liderliğinin gelişimi açısından kronik bir şekilde kafa karıştırıcı bir atmosfer yaratmıştır. Nitekim, kadının seçme ve seçilme hakkının pratiği, çoğu kez, onu o noktaya “taşıyan” erkeğin dünya görüşü doğrultusunda meclis gündemine kadın sorunlarının gelmemeye devam

⁵ Lovenduski (2005a, s. 4) devlet feminizmini (*state feminism*) kadın hareketi taleplerinin devlet içinde savunulması olarak tanımlarken bu çalışmada kavram devletin feminist araçlara çok da tabanda yayılmayacak kadar benimseyip -Türkiye örneğinde Batılılaşma gibi- başka amaçları için araçsallaştırması sebebiyle daha pejoratif bir bağlamda kullanılmıştır.

⁶ Nezihe Muhiddin’e yapılan dernek içi darbenin başında Latife Bekir ve Saime Erarslan olduğu bilinmektedir. Aynı safhada yer alıp da geri planda duran Sadiye Hanım, Nezihe Muhiddin görevden alındıktan sonra bir yıldan az bir süreliğine derneğe başkanlık yapmıştır. (Zihnioğlu, 2003, s. 243) Sadiye hanım 1930’da ilk belediye başkanı olarak seçilen kadın iken Latife Bekir de 1934 yılında ilk seçilen milletvekili kadınların arasındadır. Bu örnekler, belirlenen kamusal sınırlar içinde hareket etmeyi kabul eden -hatta bu uğurda kendi hemcinsleriyle mücadeleye giren- kadınların ataerkil sistem tarafından ödüllendirildiğini göstermektedir.

ettiği ve kadınların eril iktidarı içselleştirip sürdürücüsü oldukları ölçüde siyasi alanda görünürlük kazanabildiği bir form almıştır. Zira, devletin feminizmi, kendine müdahale alanı olarak kültürün dinsel niteliğiyle sınırlanmıştır. Bir yandan kadını “görünür” hale getirirken diğer yandan bu görünmenin çerçevelerini ve kapsamını mümkün olduğunca cinsiyetsiz bir biçimde çizmiştir. Sonuçta ataerkil-geleneksel nitelik kendine yeni araçlar bularak varlığını devam ettiren (Alkan & Çakır, 2017 , s. 233) Modernleşme ve Batılılaşma gayesi kadınların üzerindeki cinsiyet temelli ayrımcılığı ortadan kaldırmaksızın farklılaştırmıştır. Öyle ki Batıcılık ve İslam ikilemi arasında çıkan gerilimin (Kandiyoti, 1996, s. 124) kadının örtüsü, giyimi, bedeni, nerede nasıl davranabileceği ile ilgili tartışmalar üzerinden aynen günümüzde de devam ettirildiği görülmektedir. 2020'lerde halen oldukça düşük seyreden kadın temsil oranlarının meşruluğunu sağlamada bile bu ikileme sıklıkla başvurulduğunu görmekteyiz. Oysa Karter'in (1977a, s. 328) de belirttiği gibi “*Düşük fırsat ve düşük güç gibi tokenizm, kadınları az sayıda kalmasına ve -dış müdahalenin yokluğunda- kadınları sembolik konumda tutmaya hizmet eden kendi kendini devam ettiren döngüleri harekete geçirir.*” Sonuç olarak gelinen bu noktada TBMM'nin de bir asra yaklaşan geçmişinde kadınlar açısından etkin bir asli katılımdan ziyade düşük oranlı sembolik temsille yetinildiği görülür. Nitekim Tekeli de (1982, s. 213) bu sembolik temsili Mazurcu anlamda değerlendirip bunun aslında bir vitrin olduğunu belirtir. Tüm tarihi öncüller doğrultusunda %10-17 aralığından kurtulamayan kadın temsiline, kendine özgü liderlik stilini etkin ve özerk bir şekilde kullanabilecek potansiyelinin önündeki sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel engelleri açıklayabilmek için yapılan alan araştırmasının verilerine bakılacaktır.

4. Yöntem

Dünya genelinde kadınların siyaseten etkin pozisyonlara gelip Asli Temsil uygulayabilme fırsatları oldukça nadir ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle kadınların öncelikle Betimleyici ve sonra da Asli Temsillerinin önündeki engellerin neler olduğu ve bunların, kadınların siyasi temsil olgusunu nasıl etkilediği şeklindeki araştırma sorusunun cevabını bulmak amacıyla Türkiye'deki kadın vekillerle görüşülerek onların profilleri, algıları ve deneyimleri üzerinden mevcut durum betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışma için Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü aracılığıyla TBMM'den A.01.0.BHB.0.63.00.00-622/102515 sayılı ve 11/01/2013 tarihli yazısı araştırma izni alınmıştır ancak Etik Kurulu İzin Belgesi alınmamıştır. 2013 yılında 24.Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplam 78 kadın vekil seçilmişti ancak bir Bağımsız vekil hapis cezası nedeniyle mecliste yer almadığı için araştırma evrenine dahil edilmemiştir. Çalışmada örneklem seçmek yerine evrenin (sayısal olarak küçük olmasından dolayı) tamamına ulaşmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 2013 yılında (Ocak-Şubat) iki ay boyunca milletvekillerinin danışmanlarından telefon ve/veya e-posta yoluyla parti binalarında, bakanlık makamında ya da meclisteki odalarından randevu alınmaya; bu şekilde ulaşılamayan milletvekillerine meclisin iktidar ve muhalefet kulislerinde özellikle geç saatlere kadar boş olabilecekleri bir anı beklemek suretiyle görüşmeler yapılmaya çalışılmıştır. Toplamda 77 kadın vekilin 60'ı (AKP 39/46; MHP 3/3; CHP 14/19; BDP 4/9) ile anket formu ve ses kayıt cihazı yardımıyla mülakatlar yapılmıştır. Çalışma sırasında bir kadın vekille mülakat öncesi meclisteki odasında görüşme sağlandığı halde mülakat sorularını e-posta ile istemiş, ancak formun sadece genel bilgileri doldurması sebebiyle araştırmaya mülakat yapılanlardan biri olarak sayılamamıştır. Son olarak bazı milletvekilleri hiçbir gerekçe göstermeksizin görüşmeyi reddederken, kalan bazıları da olumlu/ya da olumsuz cevap vermemiştir.

Öte yandan Lovenduski milletvekillerinin arasındaki herhangi bir gizli cinsiyet "farklılığının" ifade edilebileceği ve ölçülebileceği en az üç alternatif yol olduğunu ileri sürmektedir: (i) *milletvekillerinin*

yasama oylama kayıtları; (ii) backbencher'ların [sadece milletvekilliği rolü bulunan arka sırada oturan vekillerin] *rolleri ve faaliyetleri; ve (iii) politikacıların altında yatan kültürel tutumlar ve ideolojik değerler.*" (Lovenduski & Norris, 2003, s. 89) Buradan yola çıkarak kadın vekillerin Asli Temsilleri dolayısıyla ortaya çıkması beklenen farklılığın ölçebileceği bir alan olarak vekillerin Meclis faaliyetleri tespit edilmiştir. Vekillerin iletişimsel bilgileri, siyasal etkinlik (Genel Kurul'da konuşma, imza sahibi oldukları kanun teklifi, komisyon üyelikleri vb.) ve demografik verilerine meclisin internet sayfasından ulaşılmıştır. Araştırma evreninin son derece sınırlı sayıda olması ve bu evrende de tüm çabalara rağmen 17 kişiden cevap alınamamış olması nedeniyle ileri istatistik hesaplamalara gidilememiştir. Öte yandan çalışmada bu 17 kişinin çalışmaya katılmak istememiş/cevap vermemiş olması da bir veri olduğundan hareketle hesaplamalar 77 kadın vekil üzerinden gerçekleştirilmiştir. Böylece başta nicel bir çalışma olarak tasarılanmış olmasına rağmen mülakatlar sırasında tutulan formlar aracılığıyla karma bir çalışmaya dönüştürülmüştür. Bu çerçevede veriler (sayıların elverdiği ölçüde) hem açıklayıcı istatistiksel hesaplamalar hem de nitel analizler içerecek şekilde değerlendirilmiştir.

5. Bulgular

Öncelikle araştırmanın yapıldığı 24. Dönem TBMM vekillerin demografik özelliklerinden lisansüstü eğitim derecesinde vekillerin varlığının %35,1 oluşu hemen dikkat çekecektir.

Tablo 1. TBMM Kadın Milletvekillerinin Dağılımı: Parti * Eğitim

Türkiye	Eğitim				Toplam
	İlk ögr.	Orta ögr.	Lisans	L.üstü	
AKP (n)			31	15	46
Parti içi %			67,4 %	32,6%	100
BDP (n)		4	4	1	9
Parti içi %		44,4%	44,4 %	11,1%	100
CHP (n)	1		10	8	19
Parti içi %	5,3%		52,6 %	42,1%	100
MHP (n)				3	3
Parti içi %				100	100
Toplam (n)	1	4	45	27	77
Parti içi %	1,3%	5,2%	58,4 %	35,1%	100

Yukarıdaki tablodan ayrıntılı bir şekilde gözlemlenebileceği üzere TBMM'li kadın vekillerin eğitim durumu, herhangi bir okula gidip bir eğitim düzeyini tamamlamamış kadın oranının %18 (TÜİK, 2018a) olduğu Türkiye koşullarında betimleyici temsil anlamında profili pek de yansıtmamaktadır.⁷ Oysa temsil etmek, temsilcinin sizin gibi olmasıdır ancak sizin gibi davranması ya da sizin için harekete geçilmesi değildir. (Pitkin, 1972, s. 89) Peki TBMM'li kadın vekillerin eğitimi ile ilgili *de facto* bir ön şart mı var ve varsa kaynağı nedir? Aydın (2013, s. 107) bu süreci erkek egemenin eliyle gerçekleştirilen tektipleştirme sürecinin bir parçası olarak değerlendirir. Ona göre siyasetle ilgilenme ve yönetmeyi erkeklerin doğal, yani doğuştan gelen hakkı sayılmaktadır ve siyasete giren kadınlar da "doğal olarak" bu erkeklerce eğitilmelidir. Böylece eğitim seviyesinin yüksekliği, kadın vekilin kapasitesi hakkında referans

⁷ TÜİK verilerine göre Türkiye'de okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %8,5 iken lisansüstü (Yüksek Lisans ya da Doktora) eğitimine sahip kadınların oranı sadece 1,5'tur. (TÜİK, 2018b)

vermektedir. Erkek vekillerden beklenmeyen bir standart yüksekliğinin gerekçesi de tam burada yatar: “erkek vekillerin rolü eğitilmek değil eğitmektir.” Bu da bizi “siyaset erkek işidir” klişesinin kadınlar tarafından bile içselleştirilmesini beraberinde getirir. Ayrıca, vekil adaylarını belirleme sürecinde en etkin pozisyona sahip parti lideri pek çok kadına “hayır” derken, eğitim olgusu, elverişli bir bahane gibi görünmektedir. Bu bağlamda Bauer’in (2020) “Cinsiyete Dayalı Nitelikler Açığı” (*Gendered Qualifications Gap*) sorunun Türkiye’de de kadınların aşması gereken bir baraj olarak durduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bauer’in belirttiği gibi kadınların daha nitelikli olması oy garantisi de vermemektedir. Nitekim çok yetenekli bir kadın, daha az yetenekli bir erkekle bile elenebilir. Ancak, “kadınları yüksek yeterlilik standartlarına tabi tutmak, kadınları yeterince temsil eden ve iyi bir kamu politikası üreten siyasi kurumlara sahip olmayı zorlaştırmaktadır” (Bauer, 2020).

Çocuk sahibi olan vekillerin ortalama olarak 1 veya 2 çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Bu durum herhangi çalışan bir annenin ister istemez sahip olabildiği çocuk sayısını göstermektedir. Böylece yine ataerkil bir toplumun özelliği olarak çocuğun ihtiyaçlarının annenin sorumluluğunda bırakılması, onların mecliste etkin bir işlev edinmelerinin de çoğu kez önüne geçmektedir. Türkiye gibi ağırlıklı olarak geleneksel muhafazakâr ülkelerde, kadınlardan beklenen aile içi görevleri, kadının aile dışındaki yaşamının yok sayılarak “annelik” olgusu ile kutsallaştırılması ve bununla doğrudan bağlantılı olarak anneliğinden vazgeçtiğinde şeytanlaştırılması, kadınların kamusal alanda geçirdikleri zamanla ilgili olarak onlarda suçluluk duygusu yaratmaktadır. Bunun en üst versiyonunu da meclisteki anne kadın vekiller gibi kendilerinden sürekli aynı anda hem özel hem de kamusal alanda varlık göstermesi beklenen kadınlar yaşamaktadır.

Tablo 2. Medeni Durum

		Medeni Durum						Toplam
		Açıklanmamış	Bekar	Boşanmış	Diğer	Dul	Evli	
Türkiye	AKP		5	1		1	39	46
	BDP	2	3			0	4	9
	CHP		5			1	13	19
	MHP					1	2	3
	Total	2	13	1		3	58	77

Türkiye’deki kadın milletvekillerin medeni durumlarıyla ilgili meclisin verilerine dayanarak hazırlanan yukarıdaki tabloya bakıldığında buradaki sayılarda bir ironi yattığı görülecektir. Bekar kadınların evle ilgili sorumluluklarının daha az olup siyasetle daha çok vakit geçirebilecekleri ve Asli Temsil’i daha kolay gerçekleştirebilecekleri ihtimaline karşın, Türkiye’de evli olmanın, vekil olmak için gerekli ön şartlardan biri gibi durmaktadır ki bu da nihayetinde kadın vekillerin izlerinden gittikleri erkeklerince tektipleştirme sürecine hizmet eder. Özellikle AKP’nin kadın vekillerine bakıldığında 46 vekilin 39’unun evli olduğu görülecektir. Bekâr kadınlar muhtemelen vaktinin daha büyük bir kısmını siyaset ve liderlikle geçirebilir ancak bu kadınlar ataerkil partiler için bir rol model değildiler⁸. Nitekim Teele vd.lerine (2018, s. 525) göre de kadınların “*ailevi taahhütlerine ilişkin toplumsal beklentiler, tam zamanlı bir siyasal kariyerin taleplerini karşıladığı sürece, kadınların siyasette yeterince temsil edilmemesi muhtemeldir*”. Nitekim

⁸ Bu bakış açısının yansımaları dönemin Başbakanı Erdoğan’ın “*Biz muhafazakar demokrat bir partiyiz. Bizim için aile önemli... Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın yerine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurulacağı...*” şeklindeki açıklamasının ardından gerçekten de “kadın” kelimesinin bakanlıktan çıkartılmasında görmek mümkündür. (Belge, 2011)

siyasal elitlerin ve seçmenlerin, evli olmak ve çocuk sahibi olmak gibi geleneksel ev profillerine sahip adayları tercih etmesi birçok kadın için *double bind* (çifte açmaz) yaratmaktadır.

Yapılan mülakatlarda belli başlı alanlar sıralanarak vekillerden hangilerinde ne kadar aktif oldukları sorulmuş ve 1 (minimum) ile 5 (maksimum) arasından seçeceği bir rakamla değerlendirmeleri istenmiştir.

Tablo 3. Aşağıdaki alanların hangilerinde ne kadar aktifsiniz? (1 Min-5 Maks.)

	Ekonomi	Eğitim	Çevre	Aile ilişkili	Finans	Dışişleri	Sağlık	İç işleri	Adalet	Ulusal Güvenlik	Kamu işleri	Bilim ve Araştırma	Sosyal Konular	Kadın Konuları
Genel Ort	2,9	4,1	3,8	4,5	2,3	3,6	3,9	4,0	3,7	3,5	3,7	3,6	4,4	4,5
N	3	8	0	2	0	2	7	3	5	3	3	6	3	6
Std. Sapma	1,5	,95	1,0	,87	1,3	1,3	1,0	,86	1,3	1,3	1,0	1,2	1,0	,92
	2	7	3	5	2	8	6	0	2	0	4	9	2	6

Huddy vd.leri (1993, s. 141) seçmenlerin erkek adaylardan askeri konularda ve kadın adaylardan merhamet/bakım gerektiren konularında daha yüksek performans beklentilerine yönelik köklü eğilimlerin kaynağını, seçmenlerin erkek ve kadınların kişilik özellikleri hakkındaki cinsiyet kalıp yargılarında görmektedir. “*Kadınların daha fazla duyarlılığı ve sıcaklığına ilişkin basmakalıp varsayımlar, doğrudan onların eğitim, sağlık ve yoksullukla başa çıkmada daha büyük yeterlilikleri olduğuna dair varsayımlara çevrilir.*” Böylece bu yargılar kadınların Asli Temsili’inin hukuk, ekonomi gibi daha maskülen olduğu düşünülen alanlarda gerçekleşmesine de engel olarak makro çözümler gerektiren problemlerin kronikleşmesine yol açmaktadır. Cinsiyetler arası eşitliğin tam olarak yerleşmediği ülkelerde kadınların, özel alanın uzantısı konumundaki pozisyonlarda olmaları daha keskin bir biçimde gözler önüne konulsa da Lovenduski (2005a, s. 2-3) öncülüğünde Avrupa ülkeleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı araştırmada “*kadın ve erkek temsilcilerin arasında işlevsel bir işbölümü olduğunu, kadınların sağlık, kültürel işler, eğitim ve sosyal refah gibi 'yumuşak' ve daha az prestijli politika alanlarında uzmanlaşma olasılığının daha yüksek olduğunu*” tespit ederek bu olgunun nispeten cinsiyet eşitliğine önem verdiği bilinen ülkelerde bile yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan Lovenduski bu çalışmada ironik bir şekilde “*kadınların bulunma olasılığının daha yüksek olduğu 'yumuşak' politika alanları'nın, devlet faaliyetlerinin büyük bölümünü oluşturduğunu ve hükümet bütçelerinin büyük kısmını tükettiğini*” tespit etmiştir. Bu çalışmanın Amerika, Britanya ile 9 Avrupa Birliği üye ülkesi üzerinde yapıldığı göz önüne alındığında bunun -Amerika dışında- refah devleti uygulamalarının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Üstelik refah devletinin büyüklüğü bir yandan kadınların “egemen olduğu hizmetleri” devlet eliyle gerçekleştirerek diğer yandan da kamuda daha çok istihdam alanı açarak kadınların ekonomik güce katılımını arttırmaktadır. Bu kadınlar siyasal temsilci olduklarında da “*refah devletini savunmak ve genişletmek için motive olurlar*” ve aynı zamanda “*seçildikleri alan daha geniş, farklı bir siyasal seçim bölgesi haline geldikçe, partilerin betimleyici temsil yoluyla bu kadınlara başvurma olasılığı*” daha yükselmektedir (Rosenbluth, Salmond, & Thies, 2006, s. 188). Örneğin, İtalyan belediyelerinde kota getirilmesiyle gözlemlenen kadın temsilcilerin sayısal artış ile kamu harcamalarındaki ilişkiye bakan bir araştırma, seçilmiş kadın sayısındaki artışın, genel kamu harcamalarını azalttığını ve bu azalmanın, kadınların ihtiyaçlarıyla ilgili olanlar (örneğin, anaokulu, ilköğretim ve sosyal bakım) dışında, tipik olarak bütçeden etkilenen alanları (örneğin, yolların bakımı) içerdiğini göstermiştir. (Ordine, Rose, & Giacobbe, 2022) Yine bir diğer araştırmada aile yardımlarına

*Sorumlu yazar: ndegirmenci@pau.edu.tr

yapılan harcamalarla sadece parlamentodaki kadın temsiline değil, aynı zamanda kadın bakanların oranıyla da olumlu bir ilişkide olduğunu tespit etmiştir (Ennsler-Jedenastik, 2017, s. 15-16). Özetle kadınların aslında sadece milletvekili değil, bakan olarak da siyasal temsilinin etkin kullanımı refah devletinin büyümesi suretiyle kadınların asli temsili şeklinde bir sonuç da yaratmaktadır ve kadınların en azından başlangıçta -Lovenduski'nin deyimiyle- "yumuşak politika alanlarında" etkin olmasının olumlu yanları da olabilir. Tüm bu açıklamaları göz önüne alarak TBMM'li kadın vekillere hangi konularda daha aktif oldukları sorulduğunda ve eğitim, çevre, aile ilişkileri, sağlık, bilim ve araştırma, sosyal ve kadın konularındaki ortalamalar incelendiğinde, Türkiye gibi ataerkil iş bölümünün kadın vekiller tarafından da içselleştirildiği görülmektedir. Diğer yandan TBMM'li vekiller ikinci sırada aktif oldukları alanı "Aile" olarak tespit etmelerinin birkaç sebebi olabilir; samimiyetle en çok bu konuda çalışabileceklerini düşünüyor olabilirler ya da toplumun kendilerinden bu şekilde cevap beklendiğine dair bir kanaat geliştirmiş olabilirler. TBMM'li kadın vekiller, bir tek Ekonomi'ye 2'li bir değer verirken diğer tüm başlıklarda (örneğin ulusal güvenlikte 3,53) ortalama 3 ve üzeri oranında aktif olduklarını iddia etmektedirler. Ancak TBMM'li kadın vekillerin meclisteki siyasal etkinliklerine bakıldığında sadece 2'si Milli Savunma Komisyonu üyesi olup, yarısından fazlasının herhangi bir komisyon üyeliği bulunmadığı görülecektir.⁹ Üstelik bu vekillerin 12'si Genel Kurul'da hiç konuşma yapmamış; 40'ı ilk imza sahibi olarak hiçbir teklifte bulunmamış; 57'si ise hiçbir gensoru vermemiştir.¹⁰ 24. Dönem yasama süreci içinde (28 Haziran 2011 - 23 Nisan 2015) araştırmanın yapıldığı 2013 Ocak ayına kadar olan 18 aylık dönemde bu vekillerin etkinliklerinin parti ortalamaları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Milletvekili Etkinlikleri Parti Ortalamaları

Parti (n)	Parti Ortalamaları		
	İlk İmza Sahibi Kanun Teklifi	İmzası Bulunan Kanun Teklifi	Genel Kurul Konuşması
AKP (46)	0,239 (Toplam 11 teklif)	2,586	3,282 (Toplam 151 Konuşma)
BDP11 (9)	4,222 (Toplam 38 teklif)	4,222	17,111 (Toplam 154 konuşma)
CHP(16)	3,578947 (Toplam 68 teklif)	17,31579	16,36842 (Toplam 311 konuşma)
MHP (3)	3 (Toplam 9 Teklif)	7,666667	17,33333 (Toplam 52 konuşma)

Hem ilk imzacı kanun teklifleri hem de Genel Kurul konuşmaları genel hatlarıyla incelendiğinde partilere göre değişmekle beraber Adalet, Bütçe, Eğitim, Kadın, Aile ve Çocuk gibi belli başlı başlıkların öne çıktığı ancak sadece "yumuşak politika alanlarıyla" yetinilmediği görülmüştür.¹² Öte yandan meclisteki

⁹ 24. Dönem tüm kadın milletvekilleri (77) içinde sadece 35 vekilin (bazılarının birden fazla olmak üzere) komisyon üyeliği bulunmaktaydı: 11 Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği; 4 Sağlık, Aile ve sosyal İşler; 4 Bayındırlık 3 Anayasa; 3 AB/Avrupa Konseyi; 3 Parlamentolar arası Birlik; 2 Eğitim; 2 İç İşleri; 2 Savunma; 1 İnsan Hakları; 1 KİT; 1 Sanayi ve Ticaret; 1 Çevre; 1 Dış İşleri; 1 Dilekçe. Komisyon üyeliklerinin dışında 2 milletvekili TBMM katip üyeliği yapmaktaydı ve sadece 1 kadın bakan (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı) vardı

¹⁰ Konuyla ilgili veriler TBMM'nin erişim sayfasındaki vekil profillerinde, kamuya açıklanan bilgilerden derlenmiştir.

¹¹ BDP'li vekillerin hem ilk imza sahibi hem de imzalarının bulunduğu Kanun Teklifi sayı ortalaması, bu vekiller sadece kendi tekliflerine imza attıkları için aynıdır. Öte yandan yine bir başka muhalefet grubu olan CHP'nin sayısal azınlığı telafi ihtiyacına bağlı olarak tekliflerin hemen hemen hepsinde kadın vekillerin imzacı olarak katıldığı görülür. Ancak CHP'li 19 kadın vekilin sadece 4'ü ilk imzacı olarak kanun teklifi vermemiştir. Diğer yandan AKP'li kadın vekillerden sadece birkaçı hariç geri kalanın tamamı Anayasa değişikliği teklifine imza atarak ortalamayı yükseltmişlerdir. Ancak bu grup vekilden sadece 7'si (1 veya 3 tasarının) ilk imza sahibi olarak kanun teklifinde bulunmuştur.

¹² Başlıkların yanında parantez içindeki sayılar o başlığın en az bir vekil tarafından tasarı ya da konuşma şeklindeki en az bir eyleminde geçtiğini ifade eder; bazı vekiller aynı başlıkta birden fazla aynı eylemi gerçekleştirmesi

kadın vekillerin yarısından fazlasına sahip AKP'nin kadın vekillerinin diğerlerine göre oldukça düşük kalan etkinlikleri dikkat çekicidir.¹³ Bu karne ile komisyonlardaki görev dağılımı beraber düşünüldüğünde bu kadın vekillerin "yumuşak politika alanlarında" bile yeterince aktif olmadıkları anlaşılmaktadır. Kanter'in 1977 yılında yayınladığı kitabı bu noktada sorunu tokenizmle bağlantılandıran aydınlatıcı ipuçları içermektedir. Kanter'a göre (1977a, s. 340) tokenizmle belli pozisyonlara gelebilmiş olan kadınlar, orada bulunmalarını sağlayan dominantları¹⁴ (konumuz açısından erkek siyasal elitleri) kötü/başarısız göstermemek için bir tür "performans baskısı" altındadır. Bu baskı kadınların o işle ilgili etkinliklerinde ve görevlerinde performans açısından çok üstün olmaktan korkutan bir dinamik oluşturur. "Bu nedenle, paradoksal olarak, sembolik kadınlar, yetkin olarak görülmek ve devam etmelerine izin vermek için herkesten daha iyisini yapmaları gerektiğini düşünürken, bazı durumlarda başarılarının ödüllendirilmeyeceğini ve kendilerine saklanması gerektiğini de hissederler" ve dolayısıyla "yeterince iyi yapmakla çok iyi yapmak arasındaki ince çizginin" ayırımında olmaları gerekir. Ancak bu durum onları, "risk alamayan, kendi ayakları üzerinde duramayan ve etkin olmayan kişiler" (Kanter, 1977a, s. 346) olarak seçmen gözündeki lider algısından uzak bir konuma yerleştirir. Bu konu, liderlik tarzı ile ilgili bulgularda ayrıca incelenecektir.

Öte yandan tokenizmle ortaya çıkan sembolik temsil, her bir cinsiyetin toplumsal konumunun diğerine göre hâkim anlayışını devam ettirerek toplumsal cinsiyet ilişkilerinin meşrulaştırılmasına, yeniden üretilmesine, normalleşmesine ve mevcut cinsiyet eşitsizliği düzeyine katkıda bulunur (Lombardo & Meier, 2014, s. 130). Örneğin kotanın gerekli olduğuna kesinlikle katılmayan 26 kadın AKP'li vekil parti liderinin görüşüyle tutarlı olma pahasına temsil ettikleri düşünülen kadınların çıkarlarına aykırı bir görüş ifade etmişlerdir.¹⁵ Nitekim Lovenduski (2005a, s. 6) de "geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine sahip kadınların erkek siyasi aktörün işleyişini ve egemenliğini mümkün kıldığını" hatırlatır. Gerçekten de tüm milletvekillerinin hareket alanını çerçeveleyen bir parti disiplini vardır, ancak bu disiplin, kadınların

---

(örneğin Genel Kurulda o başlıkla ilgili birden fazla konuşması) halinde sayıya eklenmemiştir. Ayrıca çalışmada, vekillerin imzası bulunan kanun teklifleri -bir takım matematiksel gereklilikler gibi- farklı sebeplere dayanabileceği için onların özel olarak çalıştıkları bir başlık olarak değerlendirilmeye alınmamıştır.

Bu doğrultuda başlıklar partilere göre şu şekilde bir dağılım göstermektedir:

AKP:

Bütçe (23); Kadın, Aile ve Çocuk (14); Eğitim (12); (Milletvekilinin) Seçim Bölgesi (12); İç İşleri (7); Ekonomi ve Ticaret (6); Sağlık (3); Adalet (4); Çalışma (2); Meclis İşleyişi (2); Sosyal Yardımlar (2); Uluslararası İlişkiler (2).

BDP:

Adalet (8); Kadın ve Aile (7); Bütçe (6); İç İşleri (5); Eğitim (5); Basın (4); Çalışma (4); İnsan Hakları (3); Savunma (2); Sosyal Yardım (2); Meclis İşleyişi (2).

CHP:

Çalışma (19); İç İşleri (19); Adalet (13); Kadın ve Aile (13); Eğitim (12); Bütçe (10); Ekonomi ve Ticaret (7); (Milletvekilinin) Seçim Bölgesi (6); Sağlık (6); Uluslararası İlişkiler (4); Sosyal Yardım/Hizmet (4); Çevre (3); Savunma (3) Tarım (3).

MHP:

Kadın, Aile ve Çocuk (5); Eğitim (3) Çalışma (2); Sağlık (2); (Milletvekilinin) Seçim Bölgesi (2); Ekonomi (1); Tarım (1); Sosyal Hizmetler (1); Uluslararası İlişkiler (1)

¹³ İktidar ve muhalefet partileri arasındaki bu farklılığın sebeplerinden biri -2018'de Meclis iç işleyiş tüzüğünde yapılan değişikliklerde uygulandığı gibi- iktidar partisi konuşmaların sürelerini azaltarak mümkün olduğunca çok yasa geçirme eğilimindeyken muhalefet partileri mümkün olduğunca tartışarak bu süreyi lehlerine döndürme eğilimindedir. Özellikle de meclis konuşmalarının 90'lardan beri TRT'den yayınlanmasının uzun vadeli bir sonucu olarak vekiller -çoğunluğu gündem dışı olan içerikle- sadece Genel Kurula değil aynı zamanda seçmen tabanına da hitap etmektedirler ve Genel Kurul bu anlamda TRT olanaklarıyla bir fırsat sunmaktadır. (Aktaş, 2020, s. 94)

¹⁴ Burada Kanter (1977b, s. 965) bir gruptaki sosyal ve kültürel olarak farklı insanların göreceli sayıları, etkileşim dinamiklerini şekillendirmede kritik olarak görülmesinden hareketle değişen orantısal kompozisyonlar temelinde açıkladığı "Çarpık" (*skewed*) grupların, bir türün (sayısal "dominantlar") diğerine (nadir "tokenler") büyük bir üstünlüğünü içerdiklerini belirtir.

¹⁵ Konuyla ilgili çalışma için bakınız: (Değirmenci, 2015)

hareket alanını ataerkil ve geleneksel değerlerle dayattığı hareketsizlikle ayrıca sınırlandırır. Böylece mecliste bir sayı artışı gerçekleşse bile, ataerkil parti disiplini tarafından kontrol altında tutulan, “*temsil edilenlerin çıkarları veya kendi yargılarıyla*” değil de “parti yetkililerinin dünya görüşü yönünde” oy kullanan kadın vekillerin asli temsil için yeterli bir hareket alanı kalmamaktadır.

Tablo 5. Aşağıdaki liderlik Tarzları Size Ne Kadar Uymaktadır? (1 Min-5 Maks)

TBM M	Sevecen	Bağımsız	Duygusal	Konuşkan	Anlayışlı	Cesur	İyiliksever	Özgür	İnatçı	Kararlı	Dürüst	Gözükpeç	Destekleyici	Rekabetçi
Ort	4,4	3,6	3,5	4,3	4,5	4,2	4,5	4,3	3,5	4,6	4,9	3,9	4,6	2,7
N	8	8	7	2	8	8	0	7	7	7	2	2	5	7
Std. Sapma	54	47	54	58	56	50	51	51	47	58	55	50	55	45
	,88	1,23	1,17	,98	,62	,96	,90	,84	1,45	,60	,26	1,20	,64	1,44

Toplumun kadın stereotipleri ile liderlik stereotipleri arasında çoğu kez uçurum vardır. Kadınlara daha güçlü bir şekilde atfedilen toplumsal özellikler, “*öncelikle diğer insanların refahıyla ilgili bir kaygıyı tanımlar- örneğin, sevecen, yardımsever, kibar, sempatik, kişilerarası ilişkilerde duyarlı, şefkatli ve nazik.*” Ancak erkeklere atfedilen özelliklere bakıldığında bunların “*saldırgan, hırslı, baskın, güçlü, bağımsız, kendi kendine yeten, kendine güvenen ve eyleme yatkın bir lider olarak iddialı, kontrol edici ve kendinden emin bir eğilimi*” (Eagly & Karau, 2002, s. 574) tanımladığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınların güler yüzlü, nazik vb. özellikler taşıması beklenirken, liderlik özellikleri kararlılık, rekabet erkeklik özelliği olarak algılanır. Örneğin yapılan bir araştırmada kadın ve erkek adaylar için deneklere “*Aşağıdaki sıfatlardan¹⁶ her biri onu ne kadar iyi tanımlıyor: çok iyi, biraz iyi, pek iyi değil, hiç iyi değil?*” şeklindeki soru sorulmuş ve karşılığında siyasi makamdaki kadınların, siyasi makamdaki erkeklerden daha sıcak ve şefkatli oldukları şeklinde nitelendirildikleri görülmüştür. (Huddy & Terkildsen, 1993) Daha yakın tarihli bir başka deneysel bir çalışmada, bir kadın ve bir erkek siyasetçi tarafından gerçekleştirilen seçim konuşmalarının videoları deneklere izletilmiş ve onlardan bu “siyasetçileri” değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma sonunda denekler, erkek “siyasetçi”nin, aynı konuşmayı kelimesi kelimesine sunmasına rağmen kadın “siyasetçi”ye göre daha bilgili, güvenilir ve inandırıcı olduğunu iddia etmişlerdir (Aalberg & Jenssen, 2007). 2008 yılında Amerika’da başkanlık özelliklerinin inşasını keşfetmeye odaklanılırken Barack Obama ve Hillary Clinton üzerinden bir karşılaştırmaya gidilmiş, çalışma sonunda da H. Clinton’ın erkeksi özelliklerde kadınsı özelliklerden daha başarılı olduğunu ancak “*yalnızca ciddi ve sert değil, aynı zamanda sevimli (likeable) olduğunu da*” kanıtlamaya zorlandığı tespit edilerek (Burrell, 2008) cinsiyet stereotiplerinin halen etkili bir faktör olmaya devam ettiğini göstermiştir.¹⁷ Nitekim

¹⁶ Bu sıfatlar şunlardır: iddialı, kaba, sert, agresif, haşın, erkeksi, aktif, mantıklı, kendine güvenen, sıcak, nazik, kadınsı, hassas, duygusal, konuşkan, temkinli.

¹⁷ Bununla birlikte Bauer (2015) Amerika’da gerçekleştirdiği çalışmasında cinsiyet stereotiplerinin etkisinin oy pusulasında seçimde otomatik olarak ortaya çıkmadığını, kadın adayların haberlerde sunumları, konuşmalarının içerikleriyle tetiklendiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Bauer kadın siyasetçi adaylarının geleneksel kadın stereotiplerinden uzak kalıp parti politikası odaklı kampanyalarla başarılı olabileceğini düşünmektedir. (Bauer, 2015, s. 705) Ancak yine Bauer’in Amerika’daki 2016 Senato seçimlerinde kadın ve erkeklerin adaylık nitelikleriyle ilgili haberleri incelediği çalışmasını yayınladığı kitabında medyanın bu noktada önemli bir eşik bekçiliği görevi üstlendiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada Bauer yaklaşık 3.000 haber makalesini analiz etmiş olup kadınların, erkeklere kıyasla siyasi nitelikleri hakkında daha az haber aldığını bu haberlerde de kadınların, kocaları (veya bunların olmaması), çocukları ve en sevdikleri tarifler hakkında geniş yer verildiğini tespit etmiştir.

kadınlar liderlik performansı göstermesi gerektiği durumlarda nasıl davranacakları bilgisini, toplumsallaşma sürecinde öğrendikleri maskülen ve feminen şeklinde tanımlanan karakter özelliklerini¹⁸ referans alırlar. TBMM'deki kadın milletvekilleri kendilerini hem maskülen hem feminen özellikleriyle tanımlarken son derece temkinlidir. Bir kere bir kadın olarak siyasette var olmak için rekabetçi olmamaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Sonuç olarak "*kadınların sorunu, siyasi liderlik hakkındaki fikirlerin erkeklik hakkındaki klişelerle karıştırılmasıdır*" (Bauer, 2020) ve böylece double-bind ile kadınlar kendilerini nasıl ifade edecekleri konusunda da bir açmazda bulurlar.

Öte yandan ataerkil cinsiyet rollerine bağlı olarak kadının özel alanla sınırlandırılmak istenen eylem alanına direnç gösteren kadınlar "iffetini korumak" (Yaraman, 1999, s. 22) ve sözlerini dinletebilmek için de erkek gibi davranmak durumunda kalmaktadır. Diğer bir deyişle double-bind olgusunun varlığı, onların diğer maskülen özellikleri performe etmekten vazgeçtikleri anlamına gelmemektedir. Örneğin Türkiye'de siyasette bir şekilde başarılı olan kadınlar, çoğu kez bu başarıyı kendinden beklenen kadını bir imaj altında ancak erkek gibi davranarak elde etmişlerdir. "*Kadın gibi görün erkek gibi davran*" stratejisinin (Evans, 2000; Grebelsky-Lichtman & Bdolach, 2017)¹⁹ bir sonucu olarak, kadınlar erkekleri taklit ederek büyük kulübün üyesi olmayı amaçlarken bu uğurda kendilerini "kadınlığa" bağlayan sorunlarla aralarına mesafe koymayı tercih edebilirler.²⁰ Talaslı (1996, s. 37) bu stratejiyi benimseyen kadınları *cinsiyetsiz* ve *anti-feminist* olarak tanımlarken aslında tüm bu kadınların antifeminist olmadığını belirtmemiz gerekir. Nitekim her ne kadar erkek gibi davranıp otorite kurmaya çalışsalar da iki kimliği bir arada barındırıp kadın sorunlarına eğilmekten vazgeçmeyen kadınlar da vardır. Bu bağlamda araştırmada vekillere bu stratejiyi kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu soruya verilen cevapların ortalaması ile "*Karşıt cins milletvekilleri ile parti içinde eşit derecede ödüllendirildiğinizi düşünüyor musunuz?*" sorusuna verilen cevapların ortalamasının bir özeti yer almaktadır.

Tablo 6. "Karşıt cins milletvekilleri ile parti içinde eşit derecede ödüllendirildiğinizi düşünüyor musunuz?" ve "Liderlik stilinizle, 'Kadın gibi görün erkek gibi davran' sözünü ne kadar uyumludur?" (az 1/eşit 3/ çok 5) Cevaplarının ortalama karşılaştırması

		"Kadın gibi görün erkek gibi davran"	Partide Erkeklerle Eşit Muamele
Türkiye	Ort.	1,78	3,66
	N	60	57
	Std. Sapma	1,26	1,34

"*Karşıt cins milletvekilleri ile parti içinde eşit derecede ödüllendirildiğinizi düşünüyor musunuz*" sorusuna verilen cevapların ortalamaları ile "*Liderlik stilinizle, 'Kadın gibi görün erkek gibi davran' sözünü ne kadar uyumludur?*" sorusuna verilen cevapların ortalamaları karşılaştırıldığı yukarıdaki tabloda kadınların

Oysa bu kadınlar, Senato adaylarının kampanya web sitelerini, kendi siyasal nitelikleri ve politika yapıcılar olarak eylemleri hakkında son derece yoğun bilgiler sunmak amacıyla kullanmaktaydılar. (Bauer, 2020)

¹⁸ Çok Evreli Kişilik Envanteri -*Minnesota Multiphasic Personality Inventory* (MMPI), Starke R. Hathaway ve J. C. McKinley tarafından 1943'te kişilerden kendilerini tanımlayan sıfatlara katılım dereceli bir analize dayanarak oluşturulmuştur. Bu envanterin 1992'de geliştirilen MMPI-A versiyonu dört faktöre odaklanırken bunun sonucu faktörü cinsiyet bazlı karşılaştırmalı bir analizi içermekteydi. (Butcher & Williams, 1992) (Cornell, 2016) Bu çalışmada maskülen ve feminen olarak tanımlanmış nitelikler bu envantere dayanmaktadır.

¹⁹ Kadınların iletişim stratejilerini inceleyen bir araştırmanın bulguları, kadın politikacıların "*iletişiminin kadını sözlü olmayan iletişim kalıpları ile eril sözlü iletişimsel ifadelerin bir kombinasyonundan*" oluştuğunu gösteren gelişmiş bir iletişim modeli ortaya koymuştur. (Grebelsky-Lichtman & Bdolach, 2017)

²⁰ Bu stratejinin en bilinen örneği Tansu Çiller, kadın sorunu diye bir sorun yokmuş gibi davranmayı tercih etmiştir, ancak bu stratejinin işe yaramadığını anladığında "bacılık/annelik" rolüne bürünmüşse de bu yeni stratejisi ekonomik-siyasal başarısızlığını telafi etmeye yetmemiştir. Çiller'in konuşmaları ve liderlik stili ile birçok paralellikler bulunan Margaret Thatcher da anti-feminist (Lovenduski, 2005b, s. 225) söylemiyle bilinmektedir.

diğer vekillerle eşit derecede ödüllendirildiklerini yüksek bir ortalamayla (5 üzerinden 3,66) iddia ettiklerini ancak buna karşın “*Kadın gibi görün erkek gibi davran/Look like a lady, act like a man*” tarzı siyasetin kendilerinin siyaset tarzıyla pek de uyumlu olmadığını (5 üzerinden 1,78) görmekteyiz. Bu cevapların parti bakımından dağılımı ise aşağıdaki şekildedir:

Tablo 7. “Liderlik stilinizle, ‘Kadın gibi görün erkek gibi davran’ sözüyle ne kadar uyumludur?” Sorusuna Verilen Cevapların Parti Bazında Ortalamaları (5 Maksimum 1 Minimum)

Parti Adı	N	Ortalama	Mod	Medyan	Std. Sapma
AKP	39	2,0256	1,00	1,000	1,40464
BDP	4	1,7500	1,00	1,000	1,50000
CHP	14	1,1429	1,00	1,000	,36314
MHP	3	1,6667	1,00	1,000	1,15470
Toplam	60	1,7833	1,00	1,000	1,26346

Yukarıdaki tablodan da net bir şekilde görüleceği üzere bu stratejiye en yakın hissedenler AKP’li dolayısıyla muhafazakâr ve ataerkil kuralları içselleştirmiş kadın vekiller olmuştur. Standart sapmanın yüksekliği nedeniyle veri setine tekrar bakılmış ve yaklaşık üçte birlik bir kesimin 3 ve 5 değeri verdikleri gözlemlenmiştir. Mod ve medyanın 1 olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tavrın AKP’li vekiller arasında genel geçer bir tutum olmadığı anlaşılmaktadır. Başta MHP’li²¹ vekiller olmak üzere genel olarak kadın milletvekili sayılarının son derece az olmasından dolayı istatistiksel olarak anlamlı bir karşılaştırma yapabilmek mümkün görünmemektedir. Öte yandan BDP, parti örgütlenmesinde halihazırda kadınlar için pozitif ayrımcılık uygulayan bir parti olarak kadınların “erkek gibi davranmasını” gereksiz kılan bir atmosfer yaratmaktadır. Ancak bu stratejiye katılım ortalaması 1,75 ile yine de yüksek bir orandadır. Bu durum muhtemel ataerkil siyasal kültürün etkisinin parti düzenlemelerinin üzerinde bir düzeyde belirleyicilik taşımasından ileri gelmektedir. Ancak CHP’li kadın vekillerine baktığımızda ortalamaların 1,14’e kadar gerilediğini üstelik standart sapmanın da son derece düştüğü görülür. Yani CHP’li kadın vekillerin geneli “*Kadın gibi görün erkek gibi davran*” stratejisini benimsememe konusunda nispeten homojen bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Partinin geleneksel bir şekilde siyasal mücadelesinin ve temsilinin önemli bir kısmını oluşturan kadın konusu, vekillerce de son derece benimsendiği ve hatta kadın olup kadın kalmanın bir tür mücadele alanı olarak algılandığı gözlemlenmektedir. Burada verilen cevapların samimiyetini liderlik tarzlarına yönelik sorulara verdikleri cevaplarla test ettiğimizde aşağıdaki gibi bir tablo elde edilmektedir:

Tablo 8. “Kadın Gibi Görün Erkek Gibi Davran” Liderlik Tarzına Katılım ile Kendilerinin Liderlik Stilleri Korelasyonu

Liderlik Tarzı	Spearman ilişki katsayısı	AKP “Kadın gibi görün erkek gibi davran”	CHP “Kadın gibi görün erkek gibi davran”	MHP*** “Kadın gibi görün erkek gibi davran”	BDP*** “Kadın gibi görün erkek gibi davran”
Gözüpek	r	,074	,031	1,000(**)	,577
	p değeri	,691	,920	.	,423
	N	31	13	2	4
Sevecen	r	-,235	-,393	.	,500
	p değeri	,167	,185	.	,667

²¹ Belirtmek gerekir ki o dönemde yer alan üç MHP’li vekilin üçü de- Meral Akşener; Ruhsar Demirel; Zuhal Topçu – gerek devlet gerek parti örgütlenmesinin siyaseten güçlü pozisyonlarda yer almış, kendini kabul ettirmiş kadınlar olarak özgüven sahibidirler ve bu özgüvenleri de soruya verilen cevapta da etkili olduğu ve muhafazakar parti kültürünün geride kalmasına yol açtığını düşündürmektedir. Yine de Bora (2017, s. 815-816) örneğin Akşener’in bir “yiğit-kadın” halesiyle kuşatıldığını, “...’dobrahıkla’, bir kostaklanmayla, bir ‘erkek gibi kadın’ imgesiyle” öne çıktığını yazmaktadır. Çalışmada da parti içerisinde diğer vekiller soruya 1 puan verirken sadece kendisi bu uyumu 3 puanla değerlendirmiştir.

	N	36	13	2	3
Bağımsız	r	-,052	,089	.	,816
	p değeri	,794	,771	.	,184
	N	28	13	2	4
Duygusal	r	,107	,186	.	-1,000(**)
	p değeri	,539	,523	.	,000
	N	35	14	1	4
Konuşkan	r	-,289	,056	,500	-,577
	p değeri	,083	,848	,667	,423
	N	37	14	3	4
Anlayışlı	r	-,079	-,212	1,000(**)	-,333
	p değeri	,651	,467	.	,667
	N	35	14	3	4
Cesur	r	-,213	-,118	.	.
	p değeri	,249	,687	.	.
	N	31	14	1	4
İyiliksever	r	,043	,339	.	,500
	p değeri	,812	,236	.	,667
	N	33	14	1	3
Özgür	r	-,265	,000	.	,500
	p değeri	,136	1,000	.	,667
	N	33	14	1	3
İnatçı	r	-,031	,175	.	1,000(**)
	p değeri	,870	,587	.	.
	N	30	12	2	3
Kararlı	r	-,049	-,066	.	,333
	p değeri	,769	,830	.	,667
	N	38	13	3	4
Dürüst	r	,068	,113	.	.
	p değeri	,699	,700	.	.
	N	35	14	2	4
Destekleyici	r	,232	,212	-1,000(**)	,577
	p değeri	,187	,467	,000	,423
	N	34	14	3	4
Rekabetçi	r	-,419(*)	,228	1,000(**)	,272
	p değeri	,026	,501	.	,728
	N	28	11	2	4

* 0.05 anlamlılık düzeyinde

**0.01 anlamlılık düzeyinde

*** 24.Dönemde MHP'nin toplam kadın vekil sayısı üç BDP'nin dört olduğu için istatistiksel olarak anlam taşımamaktadır.

Tabloda vekillerin daha önceki tabloda da parti bazında ortalamalarının karşılaştırılmış olduğu “*Kadın gibi görün erkek gibi davran*” liderlik tarzının kendi tarzlarına ne kadar uyduğu ile kendi liderlik tarzlarına uygun sıfatlar arasında korelasyon ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak tabloya bakıldığında Spearman ilişki katsayıları istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Ancak partilere göre karşılaştırıldığında söz konusu cevaplar maskülen ve feminen özelliklerle arasındaki ilişkilerin yönleri arasındaki farklılıklar dikkat çekicidir. Örneğin AKP’li kadın vekiller diğer üç partiye göre “*kadın gibi görün erkek gibi davran*” şeklindeki stratejiye daha yatkındırlar. Ancak yukarıdaki tabloda bu strateji ile kendi liderlik tarzlarının özelliklerinden “rekabetçilik”, “kararlılık”, “inatçılık” “özgür”, “cesur”, “bağımsız” gibi maskülen özelliklerle uyum konusunda negatif bir korelasyon ortaya çıkarmışlardır. Bu verilen cevaplardaki tutarsızlığın muhtemel iki sebebi olabilir. Birincisi AKP’li kadın vekiller arasında bu stratejiyi gerçekten benimsiyor olabilir ancak parti kültürü ve disiplini yukarıdaki maskülen özelliklerin kadın

vekillerce benimsenmesini kabul etmeyeceği ön görüşüyle bir tür self-sansür uygulamaktadır ya da ikincisi, kadın vekiller aslında gerçekten bu maskülen özellikleri taşımamakta ve aslında “*kadın gibi görün erkek gibi davran*” tarzı bir siyaseti benimsemedikleri halde kendilerini o şekilde ifade etmenin daha uygun olduğunu düşünüyor olabilirler. Diğer partili kadınlara bakıldığında hem maskülen hem de feminen özelliklerle karışık olarak tanımladıkları liderlik tarzlarının belirgin bir strateji içermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Sizce milletvekili olunması önündeki en etkili engeller hangileridir ve ne kadar etkilidir? (1 Min- 5 Max) Cevap ortalamaları

	Finansal Zorluklar	Toplumun cinsiyet rol	Dini konular	Güvenlik konuları	Hane halkının sorumluluğu	Siyasi partilerden	Siyaset Kiri bir iştir bakış açısı	Etkili eğitim kitiği	Kendine Güvende	Aileden destek eksikliği	Oylayanlardan destek eksikliği	Aynı cinsiyetin desteğinde	Karşı cinsin desteğinde	Vekil tecrübe eksikliği
TBM Ort	3,4	2,4	2,0	1,5	1,5	3,8	2,6	3,6	3,7	2,9	3,8	2,3	1,6	3,0
M .	8	0	0	3	0	7	8	5	3	7	2	1	8	0
N	47	32	14	13	22	41	29	44	46	37	35	22	16	22
Std. Sapma	1,2	1,2	1,2	,66	,91	1,2	1,1	1,2	1,3	1,5	1,3	1,1	,94	1,3
	8	6	4			6	9	7	5	1	3	2		8

Milletvekili olunmasının önündeki en etkili engeller sorulduğunda yukarıdaki tablo gibi bir tablo elde edilmiştir. Tabloda TBMM’li kadın vekillerin seçenек olarak sıralananlardan daha çok “diğer faktörler”in engelleyici olduğu yolunda görüş bildirdiği görülmektedir. Örneğin “*hane bakımının sorumluluğunun*” en düşük ortalamaya sahip olması ataerkil bir toplum bağlamında üzerinde durulması gereken bir konudur. Özellikle de günümüz kadınlarının kariyerle beraber geleneksel rollerinde bir azalma olmamasından dolayı süperanne (*supermom*) sendromuna sıklıkla yakalandığı göz önüne alındığında verilen cevaplar ilgi çekici hale gelmektedir. Gündüz’ün (2017, s. 82) de belirttiği gibi “*hem çalışıp hem de evdeki işlerini ve anneliği bir arada yürütmeye çalışan kadın asla bitmeyecekmiş bir enerjisi varmış izlenimini vermek için çok ağır bir bedel ödeyerek çaba göstermektedir*”. Nitekim geleneksel rollerin kadının siyasal kariyerinin önünde bir engel olmayacağı şeklindeki bakış açısı²², kendilerinden hem aileye hem siyasete, kısaca her şeye sıradan bir iş gibi yetebilen süperkadın (*Superwoman*) olmaları beklentisini ve ataerkil düzeni meşrulaştırır. *Superwoman* mitinin feminist bir eleştirisini yaptığı kitabında Nicolson (2002, s. 2) “her şeyi yapmanın”, “her şeye sahip olmakla” -aslında öyle olmadığı halde- aynı anlama geldiğini ve bunun, kadınların duygusal ve fiziksel kaynaklarını zorladığını ifade etmektedir. Ona göre bu durum, üst düzey kamusal alanların aile lehine reddine yol açmaktadır. Dolayısı ile kadın vekiller açısından bu zorluğun dillendirilmesi onların bu alanlardan dışlanması riskini barındırmaktadır. Nitekim son derece az olmakla beraber mülakatlardan edinilen cevaplara göre bazı kadın vekillerin ev içi dengeli iş bölümüne bağlı olarak kesinlikle avantajlı durumda oldukları anlaşılmaktadır.

²² Bu bakış açısının bir örneğini Amerika’da muhafazakar parti Cumhuriyetçilerden 2008 yılındaki Başkanlık seçimlerinde Başkan Yardımcısı olarak aday gösterilmiş, 1992’den beri kesintisiz devam ettiği siyasal liderlik kariyerinin devamında, 2006-2009 yılları arasında Alaska Valiliği görevinde bulunmuş ve bu görevi sırasında beşinci (aynı zamanda Down sendromlu) çocuğunu doğurmuş olan Sarah Palin başarıyla temsil etmekteydi. Schreiber (2011) bu tarz Cumhuriyetçi liderlerin annelikle ilgili muhafazakar retoriği yeni bir muhafazakar süper anne inşa etmek için dönüştürdüğünü iddia etmektedir.

Tablo 10. Parti * Parti lideri ile fikir ayrılığı

	Parti lideri ile fikir ayrılığına düştünüz mü?			Toplam
	Cevapsız	Evet	Hayır	
AKP (n)	7	13	26	46
Parti içinde %	15,2%	28,3%	56,5%	100 %
BDP (n)	5	3	1	9
Parti içinde %	55,6%	33,3%	11,1%	100 %
CHP (n)	5	10	4	19
Parti içinde %	26,3%	52,6%	21,1%	100 %
MHP (n)		1	2	3
Parti içinde %		33,3%	66,7%	100 %
(n)	17	27	33	77
Toplam içinde %	22,1%	35,1%	42,9%	100 %

Kadın milletvekillerinin “*parti liderleri ile herhangi bir fikir ayrılığına düştünüz mü*” sorusuna “*evet*” yanıtı oranı %35,1’dir. Aynı soruyu, %22’lik bir oran cevapsız bırakmıştır. Diğer bir deyişle her üç kadından sadece biri parti lideriyle fikir ayrılığına düştüğünü ifade edebilmektedir. Buradan kadın milletvekillerinin büyük bir kısmının parti disiplini sınırları içinde kaldıkları görülmektedir. Parti liderlerinin hepsinin erkek olduğu dikkate alındığında parti disiplini ile gelen bağıllığın ataerkil kodlara da yansıdığı, siyasette varlık gösterebilmek için sisteme ve sistemi kontrol altında tutan eril güçlerin söylemine uyum sağlamış oldukları anlaşılmaktadır. Parti lideri ile fikir ayrılığına girmekten kaçınma eğilimi kadın vekillere özgü bir durum olmamakla beraber kadına özgü liderlik tarzının evrimini de geciktiren bir unsurdur. Aynı zamanda kadın meselelerinin erkeklerin gözünden ataerkil bir şekilde “çözümlemeye” devam edilmesi noktasında direnç gösteremedikleri anlamına da gelmektedir. Orantısal olarak parti lideri ile çatışabilecek CHP’li kadınlar, partili vekillerin yarısını oluşturmaktadır. Bu şekliyle nispeten demokratik bir kültüre sahip olduğu izlenimi verse de ilerleyen zamanda muhalefet eden CHP’li kadın vekillerin bazılarının partiden uzaklaştırılması bunun da bir bedeli olduğunu göstermiştir. Öte yandan parti liderinden bağımsız tavır alabilme olgusu Parlamenter sistemde Başbakanlık ve Parti Liderliği pozisyonlarının verdiği güçle beraber son derece kısıtlıdır ve dahası bu durum Türkiye’ye²³ özgü de değildir. Örneğin 1997 Britanya seçimleri sonrasında seçilen İşçi Partili kadın vekiller, yalnız yaşayan kadınlara ödenen sosyal yardımların kesilmesi oylamasında erkek vekillere göre daha çok olumlu oy kullanmışlardı. Bu kadın vekiller magazin dergilerinin hemen adlandırdığı şekliyle, “Blair’in Bebekleri” (*Blair’s Babes*), “*liderliğe karşı daha sakin, isyan etmeye daha az istekli olmalarından dolayı asama gündemine belirgin bir katkı yapma ihtimalleri olası görünmüyordu*” ve dolayısıyla resmi söylemin dışına çıkmak -tekrar aday gösterilmemek, siyasi kariyerin sonlandırılması gibi- yaptırımları içerebileceği için sadece kadın değil erkek vekiller için de pek olası değildir (Lovenduski & Norris, 2003, s. 89-90)

²³ Türkiye’nin siyasal sisteminde meydana gelen 2018’deki değişiklikler sistemi, güçler kaynaşması özelliği ile ön plana çıkan Parlamenterizmden uzaklaştırılmış da güçler ayrılığı ile Yasama organının parti liderlerinden çok seçim bölgesinden gücünü aldığı Amerika’daki Kongre üyelerinde olduğu gibi görece bağımsız bir konuma da getirmemiştir. Türkiye’ye özgü bu sistem De Gaulle’ün Fransa için geliştirdiği Yarı-Başkanlık siyasal sistemindeki Bakanlar Kurulunu da kaldırarak Başkan’ı daha da güçlü bir pozisyona taşır. Yasamanın pek çok gücü Yürütme tarafından Kararnameler vasıtasıyla yerine getirilebilir haldedir ve milletvekilleri en az bir parlamenter sistemdeki kadar parti lideri/Başkan’ın kontrolü altındadır.

Tablo 11. Parti * Karşı cins olarak doğmuş olsaydınız daha...

		Karşı cins olarak doğmuş olsaydınız daha...				Toplam
		Cevapsız	Daha geride kalırdım	Daha ileride olurum	Fark etmezdi	
Türkiye	AKP (n)	7	6	11	22	46
	Parti içi%	15,2%	13	23,9%	47,8%	100
	BDP (n)	5	1	0	3	9
	Parti içi%	55,6%	11,1%		33,3%	100
	CHP (n)	5	0	2	12	19
	Parti içi %	26,3%		10,5%	63,2%	100
	MHP (n)	0	0	1	2	3
	Parti içi %			33,3%	66,7%	100

TBMM'deki kadın milletvekilleri "karşı cins olarak doğmuş olsalardı başarı durumlarının ne yönde değişebileceği" sorusuna %50,6'lık bir oranda "fark etmez" yanıtını vermişlerdir. Burada bir istisna olarak BDP'li vekillerin durumunu açıklamak gerekir. BDP'li vekiller %25 kadın kotasından ve partinin kadın meclisi tarafından aday gösterilmiştir.²⁴ Bu yöntem son derece yanıltıcı bir şekilde (nitekim bu oran bir tür şeffaf tavan işlevi gördüğünden tersinden bakıldığında aslında bu %75 erkek kotası olarak da okunabilir) onları, erkeklere göre avantajlı hissettirmektedir. Bu sebeple "erkek olsaydım daha ileride olurum" şikkına BDP'li kadın vekillerinden hiçbiri "evet" dememiştir ancak çoğunluğunun soruyu cevapsız bırakmaları konuyla ilgili net bir fikre sahip olmadıklarına işaret etmektedir. Kadınları kendi içinde yarıştıran bu sistem şeffaf tavan olarak işlev görürken, onların bu üst limiti normalleştirilmesi suretiyle daha fazlasını talep etmekten geri durmalarına yol açmaktadır.

Türkiye'deki kadın vekillerin %50 oranındaki "fark etmezdi" cevabı, partilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği sınavından kalmamaları için verilmiş bir cevap gibi görünmektedir. Bu cevapla beraber yanıtızların oranı düşünüldüğünde TBMM'li kadın vekillerin, Türkiye'de erkek bir siyasetçi olmanın avantajlarını görmezden gelme ya da bunu itiraf edememe gibi bir durum içinde olduklarını görmekteyiz. Bunun arkasında yatan neden söylediklerinin ileride kendisine zarar verebileceği korkusu olabileceği gibi gerçekten bu konudaki fikrini tam olarak oturtamamış olması da olabilir. Aynı zamanda burada Sosyal Olarak Arzu Edilir Yanıt Verme (SDR- *Socially desirable responding*) olgusunun devreye girdiği düşünülmektedir. SDR, "bireylerin kendilerini mevcut sosyal normlara ve standartlara göre olumlu bir şekilde sunma eğilimi olup, örgütsel araştırmalarda önemli ve potansiyel olarak geniş kapsamlı bir endişeyi temsil eder" (Zerbe & Paulhus, 1987, s. 250) Ancak SDR'yi bilimsel olarak tespit edebilmek için gerekli iki bileşeni olan "kendini kandırma" (*self-deception*) ve "izlenim yönetimi" (*impression management*), bu çalışma bağlamında ayrıca incelenmediği için bu konudaki değerlendirmeler daha

²⁴ 24. Dönem Meclisinde yer alan partilerin içinde feminist çözümlere sıklıkla başvuran partinin BDP olduğu tespit edilmiştir. Bunda partinin etnik milliyetçi mücadelesinin özellikle uluslararası toplum nazarında kabulü ve desteklenmesinde feminist mücadeleden yararlanması yattığı anlaşılmaktadır. Nitekim PKK'nın başlardaki eril bir tavrında "Kürtlerin ezilmişliği, boyun eğmeciliği 'kadınlaştırılmış halk' imgesiyle" (Bora, 2017, s. 793) karalanıyorken Kürt hareketinin de antifeminist söylemler içerdiği görülmektedir. Ancak özellikle 90'ların ikinci yarısından sonra özellikle liderler düzeyindeki kadınları yücelten söylemlerle beraber, mücadelenin farklı alanlarında kadınların ön plana çıkartılmaya başladıklarına tanık olunmuştur. Buradaki strateji ile İsrail'in bir Ortadoğu ülkesi olarak LGBT+ mücadelesine *Gay Parade* vb. yollarla verdiği destek karşılığında dış politikasının uluslararası kamuoyunda desteklenmesi ve kabulündeki beklentisi arasında bir paralellik gözlemlenmektedir.

ileri gidememektedir. Öte yandan bu konudaki sonraki yapılacak çalışmalarda araştırma sürecinde dikkate alınıp incelenmesi gereken bir husus olduğu anlaşılmıştır.

6. Sonuç

Çalışmanın başında ideal bir temsil için hem Betimleyici Temsil hem de Asli Temsil'in gerekliliğine vurgu yapılmıştı. Türkiye özelinde biçimsel katılım kaynakların en azından *de jure* olarak herkese açık olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sorun, başta Betimleyici ama özel olarak Asli Temsil'in gerçekleştirilmesinde yatmaktadır. Betimleyici Temsil'in gerçekleştirilmesi aşamasında daha en başta bu konuların tüm kadınlara açık olmadığı görülür. Ataerkil sisteme ve onun cinsiyetçi iş bölümü ile yazılı olmayan biat kurallarına meydan okuyan kadınlar sistemden otomatik olarak elenirler. Parti içi disiplinin güçlü olduğu ülkemizde aşağıdan yukarı doğru bir talep zinciri cinsiyet faktöründen bağımsız olarak zaten hoş karşılanmazken talepte bulunanın cinsiyetinin kadın oluşu göze batma ve elenme ihtimalini iki katına çıkarmaktadır. Böylece parti liderlerince kabul edilebilir niteliklere sahip "*vitrin kadın vekiller*", yazılı olmayan bir tür kodla seçilirler. Bu koda göre kadınların vekil olabilmesi için yüksek eğitimden geçmeli; tercihen evli ve çocuklu olmalı, ataerkil düzeni sorgulamadan kendisinden beklenenleri cengaverce yerine getirmeli, talep etmeden vermeye devam etmeli; istenilen yerde beden siyaseti ile görünür olmalı, istenilmediğinde de arkaya geçip susup oturmasını bilmelidir. Bu "tektipleştirilmesi" sürecinde koda uymayan istisnaların başına gelenler diğerlerine örnek teşkil eder ve nihayetinde mutlaka telafi eden bir başka tek-tipleştirme sürecine tabi tutulur ya da sistem dışına atılır. Kritik kitle teorisinin kadının *Asli Temsili* için asgari olarak belirlediği %30'luk *Betimleyici Temsil* oranı gerçekleşse bile, bu temsil oranı, günümüzde Türkiye'nin siyasal sistemindeki ve TBMM iç tüzüğündeki değişikliklerle pek fazla bir potansiyel barındırmamaktadır. Nitekim artık sadece kadınlar değil erkek vekillerin de çıkacak yasalar ve düzenlemeler konusunda pek söz hakkı yok gibi görünmektedir.²⁵ Araştırma sonucunda partiler arası farklılıklar bir kenara bırakıldığında TBMM'li kadın vekillerin genel olarak parti disiplinine ve lider kontrolüne açık olduğu ve bundan kaynaklı olarak da kadınlar adına kendilerini yeterince açık ifade edemedikleri, verilen cevapların daha çok "*verilmesi gereken cevap*" üzerinden oluşturulduğu izlenimi edinilmiştir. Kadınlık bilinci ile partinin ataerkil yapısının koruduğu cinsiyetçi iş bölümü kültürünün arasında sıkışan kadın vekiller, bunu dillendirmekten çekinerek, partinin/parti yönetiminin kadın ve erkek arasında ayırım yapmadığı gibi bir tablo resmetmişlerdir

Sonuç olarak benliğimizin farklı yönleri, farklı beceriler ve değerleri öne çıkaran sosyal pratiklerle gelişir (Ferguson, 1996, s. 195) ve Türkiye'de kadın vekillerin birer özne olarak harekete geçip etkin katılımı liderlik tarzlarını keşfetmesi ve asli katılımında bulunabilmeleri için buna ortam yaratacak ve demokratik sosyal pratikler zincirinden geçmesi gerekir. Bu pratiklerin ortaya çıkması için ise cinsiyet ayrımını reddeden demokratik kültürün hem yöneticiler hem de yönetilenler tarafından benimsenmesi gerekiyor. Bu süreç tamamlanana kadar mevcut atmosfer, Türkiye'deki kadın siyasetçilerin sembolik temsilin ötesinde asli bir temsil bağlamında etkinlik göstermeleri konusunda çok umut vaat etmemektedir. Nitekim araştırmanın yapıldığı 2013 senesinden neredeyse on yıl geçmesine rağmen bu on yıl içinde meclisteki kadın vekil oranları %14-17 bandında gidip gelmekte ve Kritik Kitle Teorisinin alt limiti olan

²⁵ Örneğin, 2017 yılında AKP ve MHP'nin beraber hazırladığı Tüzük değişiklikleri her gün onar dakikalık konuşma hakkını kaldırmış, grup önerileri ve usul tartışmalarıyla ilgili konuşma hakkında sınırlamalar getirmiştir. Bu ve buna benzer düzenlemeler meclisin sesini genel olarak kısarken kadınların sayısal oranının artmasını işlevsizleştirmektedir.

%30'un yanına bile yaklaşmamaktadır. Bunu sağlayabilecek kota vb. önlemlere ise bizzat yine bazı kadın vekiller bile karşı çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aalberg, T., & Jenssen, A. T. (2007). Gender Stereotyping of Political Candidates An Experimental Study of Political Communication. *Nordicom Review*, 28(1), 17-32.
- Aktaş, K. (2020). TBMM'nin Etkinliğine İlişkin Tartışmalarda Gözden Kaçan Odak: "Müzakere Yöntemi". *Yasama Dergisi*, 87-107.
- Alkan, A., & Çakır, S. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar. F. Alpkaya, & B. Duru içinde, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 229-272). Ankara: Phoenix Yayınevi .
- Aydın, F. Ç. (2013). Siyasette "Kadın Tektipleştirme" Süreçleri. N. Mutluer içinde, *Cinsiyet Halleri Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* (s. 103-121). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Banaszak, L. A. (2017). Do Government Positions Held by Women Matter? A Cross-National Examination of Female Ministers' Impacts on Women's Political Participation. *Politics & Gender*, 13(1), 132-162. doi:10.1017/S1743923X16000490
- Bateson, G., Jackson, D. D., Haky, J., & Weakland, J. (1956). Toward a theory of schizophrenia. *Behavioral Science*(1), 251–264.
- Bauer, N. M. (2015). Emotional, Sensitive, and Unfit for Office? Gender Stereotype Activation and Support Female Candidates. *Political Psychology*, 36(6), 691-70. doi:10.1111 /pops. 121 86
- Bauer, N. M. (2020). *The Qualifications Gap: Why Women Must Be Better than Men to Win Political Office*. Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108864503
- Belge, B. (2011, Haziran 8). Kadın Bakanlığı Kaldırıldı, Kadın Örgütleri Öfkeli. *Bianet*. Nisan 26, 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/kadin/130585-kadin-bakanligi-kaldirildi-kadin-orgutleri-ofkeli> adresinden alındı
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İletişim .
- Burrell, B. (2008). Likeable? Effective Commander in Chief? Polling on Candidate Traits in the "Year of the Presidential Woman". *PS: Political Science & Politics*, 41(4), 747 - 752. doi:10.1017/S1049096508080980
- Butcher, J. N., & Williams, C. L. (1992). *Essentials of MMPI-2 and MMPI-A interpretation*. . Minnesota : University of Minnesota Press.
- Campbell, R., & Childs, S. (2008). Substantive and symbolic representation. S. Childs içinde, *Women and British Party: Descriptive, substantive and symbolic representation* (s. 93-164). New York: Routledge.
- Celis, K. (2008). Gendering Representation. G. Goertz, & A. G. Mazur içinde, *Politics, Gender, and Concepts: Theory and Methodology* (s. 71-93). Cambridge: Cambridge University Press.
- Childs, S. (2008). Representation: Why women's presence matters. S. Childs içinde, *Women and British Party* (s. 93-107). New York: Routledge.
- Childs, S., & Krook, M. L. (2006). The Substantive Representation of Women: Rethinking the 'Critical Mass' Debate. *Annual Meeting of the American Political Science Association*. Washington DC.
- Childs, S., Lovenduski, J., & Campbell, R. (2005). *Women at the Top 2005: Changing Numbers, Changing Politics*. Hansard Society. Ara. 2, 2022 tarihinde https://www.iknowpolitics.org/sites/default/files/women_at_the_top_final_report5b15d.pdf adresinden alındı
- Cornell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Costa, M. (2021). He Said, She Said: The Gender Double Bind in Legislator–Constituent Communication. *Politics & Gender*, 17(4), 528-551. doi:10.1017/S1743923X19000862
- Dahlerup, D. (1988). From a Small to a Large Minority Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11(4), 275-297.
- Değirmenci, N. (2015). Female MPs, Party Quotas and Feminist Institutionalism: A Case Study of the Parties in the 24th Turkish Parliament. *Conference: Knowledge And Politics In Gender And Women's Studies* (s. 763-773.). Ankara: METU.

- Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573–598. doi:10.1037/0033-295X.109.3.573
- Ennsner-Jedenastik, L. (2017). How Women's Political Representation affects Spending on Family Benefits. *Journal of Social Policy*, 46(3), 563 - 581. doi:10.1017/S0047279416000933
- Evans, G. (2000). *Play like a man, win like a woman: what men know about success that women need to learn*. Crown Publishing Group.
- Ferguson, A. (1996). Benliğin cepheleri üzerine feminist bir teori . S. Çakır, & N. Akgökçe içinde, *Farklı feminizmler açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 188-200). İstanbul : Sel Yayınları.
- Grebelsky-Lichtman, T., & Bdolach, L. (2017). Talk like a man, walk like a woman: an advanced political communication framework for female politicians. *The Journal of The Journal of Legislative Studies*, 23(3), 275-300. doi:10.1080/13572334.2017.1358979
- Gündüz, Ş. (2017). Kariyer basamaklarında kadının düşmanı olarak kendisi: Süper anne sendromu, görünmez kadın sendromu ve külkedisi sendromu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35(35), 84-94.
- Huddy, L., & Terkildsen, N. (1993). "Gender Stereotypes and the Perception of Male and Female Candidates. *American Journal of Political Science*, 37(1), 119-147.
- Inter Parliamentary Union. (2018, Eylül 18). *Women in National Parliaments*. Eylül 29, 2018 tarihinde <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm> adresinden alındı
- Judge, D. (1998). *Representation: Theory and Practice in British Politics*. London: Routledge.
- Kandiyoti, D. (1996). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kanter, R. M. (1977a). *Men and Women of the Corporation*. Basic Books.
- Kanter, R. M. (1977b). Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women. *American Journal of Sociology*, 85(2), 965-990.
- Lombardo, E., & Meier, P. (2014). *The symbolic representation of gender : a discursive approach*. Surrey: Ashgate.
- Lovenduski, J. (2005a). Introduction. J. Lovenduski içinde, *State Feminism and Political Representation* (s. 1-19). New York: Cambridge University Press.
- Lovenduski, J. (2005b). Party government and women's representation debates:. J. Lovenduski içinde, *State Feminism and Political Representation* (s. 216-238). Cambridge University Press.
- Lovenduski, J., & Norris, P. (2003). Westminster Women: The Politics of Presence. *Political Studies*, 51(1). doi:10.1111/1467-9248.00414
- Mazur, A. G. (1996). *Gender Bias and the State: Symbolic Reform at Work in Fifth Republic France*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Nicolson, P. (2002). *Having It All: Choices for Today's Superwoman*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Ordine, P., Rose, G., & Giacobbe, P. (2022). The effect of female representation on political budget cycle and public expenditure: Evidence from Italian municipalities. *Economics & Politics*, 1-49. doi:10.1111/ecpo.12211
- Os, N. v. (2005). Ottoman Muslim and Turkish women in an international context. *European Review*, 13(3), 459-479. doi:10.1017/S1062798705000578
- Oxford English Dictionary. (tarih yok). *Tokenism*. Oxford English Dictionary: <https://www.oed.com/start?authRejection=true&url=%2Fview%2FEntry%2F202951%3FredirectedFrom%3Dtokenism#eid> adresinden alındı
- Pitkin, H. F. (1972). *The Concept of Representation*. Los Angeles: University of California Press.
- Rosenbluth, F., Salmond, R., & Thies, M. F. (2006). Welfare Works: Explaining Female Legislative Representation. *Politics & Gender*, 2(2), 165-192. doi:10.1017/S1743923X06060065
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Schreiber, R. (2011). Palin as Supermom: Conservative Ideology, Motherhood and Running for Elective Office. SSRN: doi:10.2139/ssrn.1808302
- Talaslı, G. (1996). *Siyaset çıkmazında Kadın*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Teele, D. L., Kalla, J., & Rosenbluth, F. (2018). The Ties That Double Bind: Social Roles and Women's Underrepresentation in Politics. *American Political Science Review*, 112(3), 525-541. doi:10.1017/S0003055418000217

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal-toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Tekeli, Ş. (1995). 1980'ler Türkiyesinde Kadınlar. Ş. Tekeli içinde, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 15-50). İstanbul: İletişim.

TÜİK. (2018a, Mart 08). *İstatistiklerle Kadın, 2017*. Temmuz 06, 2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> adresinden alındı

TÜİK. (2018b). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri*. Ağustos 25, 2018 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinden alındı

Yaraman, A. (1999). *Türkiye' de Kadınların Siyasal Temsili*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Zerbe, W. J., & Paulhus, D. L. (1987). Socially Desirable Responding in Organizational Behavior: A Reconceptation. *The Academy of Management Review*, 12(2), 250-264.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis.